

‘Η γνῶσις ἐπίσης δὲν ἔξαντλεῖται μὲ τὸ ἔργον τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἀνευρέσεως τοῦ δικτύου. Τὸ σύμπαν δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς μίαν ἀπέραντον ταυτολογίαν. ‘Η γνῶσις δὲν εἶναι μόνον ἀνεύρεσις δικτύου τητος συστάπεως, ἢ οὐσίας, ἢ νομοτελείας εἰς πλείονα φαινόμενα, ἀλλ᾽ εἶναι ἀνεύρεσις ἔκεινου τὸ δικτύον ἔχω ἐντός μου. Εἶναι ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἢ ὁμοίασις ἐσωτερικῆς πληροφορίας περὶ προσώπων καὶ τῆς ψυχικῆς των ζωῆς, περὶ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου, περὶ δραίου καὶ ἀσχήμου, περὶ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου. Πρέπει προσέτι νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἢ ἀνεύρεσις φιλάνει μέχρις ὀρισμένων δρίων. Περαιτέρω ἀναγνώγη δὲν εἶναι δυνατή. Τῶν ἀκρων τούτων στοιχείων ἢ δικαιολόγησις εἶναι ἀμεσος καὶ ἄλογος θέσις.

‘Ορθὰ σημεῖα εἰς τὴν δλην θεωρίαν περὶ γνώσεως ὡς συμβολισμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως εἶναι, ὅτι πράγματι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα παραλλήλως πρὸς τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις του ἔχει καὶ τὴν ἴδιαζουσαν ἵκανότητα νὰ σχηματίζῃ σύμβολα δλων τῶν ἐκδηλώσεών του. Ταῦτα εἶναι τόσον μέσα ἐκφράσεως, ὅχι μόνον βραχυλογικῆς, ἀλλὰ συχνὰ ὑποβαλλούστης πλήθος σκέψεων, ὅσον καὶ παγιοποιήσεως τοῦ πνεύματος δι’ ὑλικῶν φορέων, βοηθούσης εἰς τὴν κυκλοφορίαν καὶ διατίθησιν τῶν ἐργασιῶν του καὶ εὐκολυνούσης τὴν ἀνεύρεσιν σχέσεων. ‘Η ἀναγνώρισις τοῦ δικτύου βοηθεῖ προσέτι εἰς τὴν ταξινόμησιν καὶ διάρρηγωσιν τοῦ. Εἶναι εἰς οἰκοδόμημα δυνάμενον νὰ περιλαμβῇ τὸ ἐπιφανειακῶς ἀπειρον πλήθος τῶν πραγμάτων.

3. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΥΠΗΡΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

‘Ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἢ θεωρία ἐλογίζετο ὡς αὐτοσκοπός, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν νεωτέρων χρόνων λόγῳ ἀντιδράσεως κατὰ τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας ἐκηρύχθη, ὅτι ἡ γνῶσις εὔρεσκει δικαίωσιν μόνον ἐφ’ ὅσον ἔξυπηρετεῖ τὴν ζωήν. ‘Ο πατὴρ τῆς Ἐμπειριοκατίας Βάκων ἔζήτει «scientiam propter potentiam», οἱ δὲ Γάλλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Διαφωτίσεως διεμόρφωσαν τὸ δόγμα «savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir».

Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Βιολογίας διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Spencer κατὰ πρῶτον ἡ γνώμη, ὅτι ἡ γνῶσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μία βιολογικὴ λειτουργία, ἢ δποία καθιστᾶ δυνατήν τὴν σκόπιμον προσαρμογὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τοὺς ὅρους τοῦ περιβάλλοντος χάριν τῆς αὐτοσυντηρήσεώς του. Εἰς τὸ ἔργον του «Ἀρχαὶ τῆς Ψυ-

χολογίας» τονίζει, δύτι ή αντανακλαστική λειτουργία ή αποτελοῦσα τὴν κατωτάτην μορφὴν ψυχικῆς ζωῆς, δύταν γίνεται πολυπλοκωτέρα, λαμβάνει τὴν μορφὴν τοῦ ἐνστίκτου, καθ' ὃ εἰς ὥρισμένην ἐντύπωσιν ἀκολουθεῖ ὥρισμένην αντίδρασις χληρονομικῶς μεταδιδομένη. "Ετι μεγαλύτερα περιπλοκὴ τῶν σχέσεων γεννᾷ τὴν μινήμην καὶ ἐν τέλει τὴν νόησιν ὡς ἔξελικτικὴν συνέχειαν τοῦ ἐνστίκτου πρὸς ἔξυπηρέτησιν τῆς ζωῆς (¹).

"Ο Μακή ἔπειτα ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ δλον θετικισμοῦ του ἐτονιζεν, ὅτι ή γνῶσις εἶναι ὑπόθεσις περισσότερον τῆς ζωῆς καὶ τῆς πράξεως παρὰ τῆς νοήσεως. "Η γνῶσις, ἔλεγε, κλείει τὴν βιολογικὴν ἔξελιξιν (²). "Η αἴσθησις ἵδια εἶναι ὅργανον δράσεως καὶ ἀποβλέπει εἰς τὸν καθαρῶς πρακτικὸν σκοπὸν τῆς προσαρμογῆς τοῦ ἐμβίου ὅντος εἰς τοὺς ὄρους ζωῆς του.

Ἐν ζῷον διὰ νὰ ζήσῃ πρέπει νὰ ἀντιλαμβάνεται σαφῶς τὸ πειθάλλον του, τὴν λείαν του ὡς λείαν, τοὺς ἐχθρούς του ὡς ἐχθρούς, τὸ θῆλυ ὡς θῆλυ. "Ανευ τῆς γνώσεως τούτων δὲν δύναται νὰ ζήσῃ. Καὶ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν συμβαίνει τὸ αὐτό. Αἱ ἵδεαι μας ἔχουν σημασίαν μόνον ἐφ' ὅσον εἶναι βιολογικῶς σκόπιμοι καὶ διευκολύνουν τὴν δρᾶσιν μας.

"Η δλη θεωρία ἔλαβε μεγαλυτέρων ἔξαπλωσιν καὶ σαφεστέρων διαμόρφωσιν διὰ τῆς ἐξ Ἀμερικῆς προελθούσης κινήσεως τῆς λαβούσης τὸ ὄνομα *Πραγματισμός*. Εἰσηγητὸς τῆς κινήσεως ὑπῆρξεν ὁ Peirce μὲ τὸ δημοσίευμά του ὑπὸ τὸν τίτλον «Πῶς νὰ καθιστῶμεν σαφεῖς τὰς ἵδεας μας» (³). Διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τελείαν σαφήνειαν εἰς τὰς σκέψεις μας περὶ ἐνὸς ἀντικειμένου πρέπει, ἔλεγε, νὰ ὑπολογίσωμεν τὶ πρακτικὰ ἀποτελέσματα ἐμπερικείη τοῦτο, τὶ εἴδους ἀντιλήφεις ἀναμένομεν ἐξ αὐτοῦ καὶ ποίας ἀντιδράσεις πρέπει νὰ προετοιμάσωμεν. Αἱ παραστάσεις μας περὶ τῶν πρακτικῶν τούτων ἀποτελεσμάτων, εἴτε ἀμεσοὶ εἴτε ἔμμεσοι εἶναι, ἔξαντλοῦν δλόκα... ὣν τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀντικειμένου τούτου. "Οπως εἰς τὴν Φυσικὴν ἀληθινή εἶναι μία πρότασις, ὅταν ἐπαληθεύεται, οὕτω καὶ εἰς τὰ ἡθικὰ ζητήματα ᾧ ἀληθής εἶναι μία

(¹) Spencer H., *Principles of Psychology*, I. vol. New York 1910 p. 453 — 455.

(²) Mach E., *La connaissance et l'erreur*, trad. M. Dufour, Paris 1908 p. 12.

(³) Popular Science Monthly 1878. Τὸ αὐτὸν γαλλιστὶ εἰς τὴν Revue Philosophique 1879.

ἀρχὴ ἀναλόγως πρὸς τὰ ἀποτελέσματά της.⁽¹⁾

Τὰς Ἰδέας ταύτας τοῦ Peirce ἀνέπτυξαν περαιτέρω οἱ James, Dewey, Schiller καὶ ἄλλοι. 'Ο James εἰς τὰ ἔργα του «Πραγματισμός», «'Η ἔννοια τῆς ἀληθείας» καὶ «'Η θέλησις πρὸς πίστιν» ὑποστηρίζει, ὅτι μία Ἰδέα ἔχει σημασίαν, ἐὰν ἀποδίδῃ ἴκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα⁽²⁾. 'Η περὶ Θεοῦ Ἰδέα ὡς παρηγοροῦσα, γεννῶσα ἐλπίδας, διεγείρουσα τὴν ἐνεργητικότητα καὶ γαληνεύουσα τὴν ψυχὴν εἶναι ἀληθής⁽³⁾. Διὰ τὸν James ὁ κόσμος δὲν εἶναι ἐν Universum, ἀλλ᾽ ἐν Multi—versum. Δέν εἶναι ἐν κλειστὸν ἀρμονικὸν σύστημα ἀναπτυχθεῖσῶν πρώτων ἀρχῶν, ἀλλ᾽ ἐν πεδίον ἀγῶνος, διασταυρουμένων φενμάτων καὶ ἀλληλοσυγκρουμένων σκοπῶν. Ἐντὸς τῆς Πλειονοκρατίας ταύτης ἔκαστη Ἰδέα ἔχει σημασίαν ἀναλόγως τῶν συνεπειῶν της.

'Ο Dewey εἰς τὸ ἔργον του «Δοκίμια πειραματικῆς Λογικῆς» διδάσκει, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἐν ὅργανον προσαρμογῆς καὶ κατευθύνσεως τῆς ἐνεργείας μας, ἐξ οὗ καὶ ἡ θεωρία του ἀπεκλήθη 'Οργανοκρατία (Instrumentalismus), ή Λειτουργιοκρατία (Fonctionalismus). 'Η νόησις, λέγει, δὲν ἔχει τὸ τέλος της ἐν ἑαυτῇ. Εἶναι μία φάσις τῆς ζωῆς, ὅταν αὕτη εὑρίσκεται πρὸ ἐμποδίων καὶ ἀποβλέπῃ πῶς νὰ προσαρμοσθῇ εἰς νέας καταστάσεις.

'Ο F. C. S. Schiller εἰς τὸ ἔργον του «Μελέται περὶ Ἀνθρωπισμοῦ» τονίζει ὅτι διὰ τὸ πρωτεῖον τοῦ πράττειν ἐπὶ τὸ γιγνώσκειν. Τὰς γνωστικάς μας κατηγορίας διαμορφώνομεν, λέγει, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν τῆς πράξεως⁽⁴⁾.

'Ο Πραγματισμὸς ἐν τῇ εὐρυτέρῳ του ἔννοιᾳ τονίζει, ὅτι γνῶσις εἶναι ἡ ἐνεργητικὴ διαμόρφωσις τοῦ ὑλικοῦ χάους τῶν ἐντυπώσεων ἐπὶ σκοπῷ ὅχι γνώσεως, ὅπως διδάσκουν δὲ Kant καὶ οἱ Νεοκαντιανοί,

(1) Τὸν ὕρον Πραγματισμὸς (Pragmatismus) ἔλαβεν δὲ Peirce ἀπὸ τὴν «Μεταφυσικὴν τῶν ἡθῶν» τοῦ Kant, ὅπου δὲ τελευταῖος κάμνει διάκρισιν μεταξὺ πραγματικοῦ καὶ πρακτικοῦ. Πραγματικοὶ εἶναι οἱ κανόνες τῆς τεχνικῆς οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν πραγμάτων (a posteriori) καὶ ἐφιαρμοζόμενοι εἰς αὐτά, πρακτικοὶ δὲ οἱ ἡθικοὶ κανόνες οἱ ὅντες a priori καὶ κατευθύνοντες τὰς πράξεις μας.

(2) James W., Le Pragmatisme, trad. français. par Le Brun, Paris 1926, p. 203.

(3) ibid. p. 269, 86.

(4) Τὴν ὅλην θεωρίαν τοῦ Πραγματισμοῦ διάτει αὕτη ὡς ἰδανικόν της ἔχει τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου.

ἀλλ’ ἀλλαγῆς τούτου κατὰ τὰς ἐπιθυμίας μας. Τὸ λογικόν μας κατ’ αὐτὸν εἶναι ἀποτέλεσμα βιολογικῆς ἔξελίξεως ὑπὸ τὴν πίεσιν ἐμπειρικῶν ἀναγκῶν. ‘Η βούλησίς μας ὑπαγορεύει εἰς τὸ λογικὸν τοὺς νόμους της καὶ ὅχι τὸ λογικὸν τοὺς νόμους του εἰς τὴν φύσιν, ὥπως ἔλεγεν ὁ Kant. Οἱ λογικοὶ νόμοι εἶναι ὅδοι τῆς νοήσεώς μας χαραχθεῖσαι διὰ τῆς ἐπιτυχίας μας ἢ ἀποτυχίας κατὰ τὴν ἐνέργειάν μας ἐπὶ τοῦ κόσμου μετὰ μικρὰν σειράν **δοκιμῶν**. ‘Ο homo faber, λέγουν, ἐγέννησε τὸν homo rationalis.

‘Η **ὅλη θεωρία** περὶ γνώσεως ὡς ὑπηρέτου τῆς πράξεως ἔχει ὡς **ὑπόστοιχα τὸν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα κρατήσαντα Βιολογισμόν, καθ’ ὃν ἀνωτάτη ἀρχὴ διέπουσα τὴν ἐμβια ὅντα καὶ ἐπομένως καὶ τὸν ἀνθρώπον εἶναι ἢ συντήρησις τῆς ζωῆς καὶ ἢ ἐκάστοτε προσαρμογή της εἰς νέους ὅρους. ’Επειδὴ ἡ γνῶσις εἶναι ἡ λειτουργία ἔκεινη, ἡτις **δοῶσαι** εὐκολύνει τὴν ζωήν, ἐνομίσθη, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπός της. Αἱ **θετικαὶ γνώσεις** ἴδιᾳ διὰ τῶν προύδων των παρέχουν εἰς τὸν ἀνθρώπον δύναμιν καὶ κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς φύσεως.**

Εἶναι σφάλμα ὅμως νὺν θέτω ὡς μοναδικὸν σκοπὸν τῆς γνώσεως τὴν αὐτοσυντήρησιν καὶ νὰ κηρύξτω, ὅτι δλόκληρος ἡ λογικὴ ὑφὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐγεννήθη ἐκ τῆς ἀσχολίας του μὲ πρακτικὰς γνώσεις. Οὔτε ὁ σκοπὸς τῆς ἐρεύνης εἶναι αἱ πρακτικαὶ ἐφαρμογαί, οὔτε ἡ πρᾶξις ἔχει στήριγμα τὴν γνῶσιν εἰς τόσον μεγάλην ἔκτασιν, ὡς πιστεύουν οἱ Πραγματισταί. Αἱ πρᾶξεις καὶ αἱ ἀντιδρίσεις εἰς τὰς περιστάσεις πρὸ τῶν ὅποιων εὑρίσκεται ἡ ζωὴ συμβαίνουν συχνὰ ὑποσυνειδήτως καὶ ἐνστικτωδῶς, ἀνευ νοητικῆς προσπαθείας.

‘Ἐὰν μόνη ἡ αὐτοσυντήρησις καὶ ἡ προσαρμογὴ ἦτο βασικὸς νόμος τῆς ζωῆς, τότε ἡ ζωὴ θὰ παρέμενεν εἰς τὰς κατωτέρας βαθμίδας εἰδῶν, τῶν ὅποιων ἡ συντήρησις εἶναι εὐκολωτέρα. Συναρπλικός ὅμως νόμος τῆς ζωῆς εἶναι ἡ ἐκδίπλωσις καὶ ἀνοδος πρὸς ὑψηλοτέρας μορφὰς ὑπάρχεις.

‘Η γνῶσις εἶναι αὐτοσκοπός. Οὔτω τὴν ἡσθάνθησαν ἀνέκαθεν οἱ ἀνώτατοι φυρεῖς της. Τὸ πρωτεῖον τοῦ πρακτικοῦ λόγου εἶναι νεώτερον δόγμα. ‘Η ἀρχαία ‘Ελληνικὴ Φιλοσοφία ἐκήρυξε τὸν «βίον θεωρητικὸν» ἀνώτερον παντὸς ἄλλου καὶ τὴν γνῶσιν ὡς τάσιν ἐμφυτον, ἀνεξάρτητον πάσης ἄλλης.

Βεβαίως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους πολλαὶ διακριβώσεις ἐπετεύχθησαν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς πρακτικῆς ἀνάγκης. ‘Ομως ἡ γνῶσις πύρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὺν ἔξαντλῆται ὡς ὑπηρέτης τῆς πράξεως. ‘Οταν

δ Pasteur ἀνεκάλυπτε τοὺς μικροοργανισμούς, δὲν ἀπέβλεπεν εἰς πρακτικοὺς σκοπούς, ἀλλ' ἡρεύνα τὸ θεωρητικὸν πρόβλημα τῆς αὐτομάτου γενέσεως. Ὁ Curie δὲν ὑπωπτεύετο καν τὰς θεραπευτικὰς ἐφαρμογὰς τοῦ ραδίου ἐπὶ τοῦ καρκίνου, ἢ τὰς συνεπείας ἐκ τῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας. "Οτε ὁ φυσικὸς W e b e r καὶ ὁ μαθηματικὸς G a u s s συγέδεσαν τὸ Ἰνστιτοῦτον Φυσικῆς τοῦ Göttingen καὶ τὸ παρατηρητήριον τοῦ Ἀστεροσκοπείου τῆς αὐτῆς πόλεως μὲν σύρμα, ἵνα συνεννοοῦνται διὰ τὴν ἀκριβῆ ἀστρονομικὴν ὥραν μέσω ἡλεκτρικῶν κυμάτων, δὲν ἐσκέφθησαν, ὅτι μὲ τὸν σύνδεσμον αὐτὸν ἐπενόησαν κατι, τὸ ὅποιον θὰ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ τεραστίας πρακτικὰς συνεπείας, τὴν τηλεγραφίαν.

Σκοπὸς τῶν ἐρευνῶν, καὶ αὐτῶν τῶν θετικῶν τῶν καταληγουσῶν εἰς ἐφαρμογάς, δὲν εἶναι αὐταὶ αὗται αἱ ἐφαρμογαί, ἀλλ' ἡ διὰ αὐτῶν ὑπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἐπίπονον ἔργασίαν πρὸς παραγωγὴν ἀγαθῶν, ἵνα δύναται οὗτος νὰ ἐπιδίδεται ἐπὶ περισσότερον χρόνον εἰς πνευματικὰς ἀπασχολήσεις.

Συνταυτισμὸς γνώσεως καὶ πράξεως ἐν τῇ ἔννοιᾳ τοῦ Βιολογισμοῦ, Θετικισμοῦ καὶ Πραγματισμοῦ ὑπάρχει μόνον διὰ στενὴν περιοχῆν. Γνῶσις καὶ πρᾶξις δὲν ταυτίζονται ἐν τῇ πηγαίᾳ αὐτῶν προελεύσει. Ψυχοπαθολογικῶς ἀπεδείχθη, ὅτι δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν γνῶσιν καὶ νὰ μὴ ἔχωμεν πρᾶξιν ἢ καὶ τάναπαλιν. Αἱ ψυχικαὶ ἀσθένειαι μῆνες καὶ ἀπραξία ἔμφανίζονται κεχωρισμένως.

Ἡ νόησις δὲν εἶναι εἰς πειραματισμὸς μὲ εἰκόνας καὶ σύμβολα τῶν πραγμάτων, οὔτε οἱ νοητικοὶ νόμοι προϊῆλθιν ἀπὸ πολλὰ ἐπιτυγχόντι πειράματα πρὸς ὠφέλιμον ἐπέμβασιν ἐπὶ τῆς φύσεως. Ἀντιθέτως, τὰ πραγματικὰ πειράματα εἶναι ἡ ὑλικὴ ἐπένδυσις τῶν λογικῶν μας συλλίγρεων.

Ἡ γνῶσις δὲν εἶναι ὄργανον διατηρήσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ πλούτισμοῦ καὶ ἐκδιπλώσεως τῆς ζωῆς. Τὸ ἴδιαζον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἡ ἱκανότης πρὸς ὀλονὲν ἀσφαλεστέραν αὐτοσυντήρησιν, ἀλλ' ἡ δυνατότης νὰ λαμβάνῃ ὀλονὲν εὑρυτέραν συνείδησιν τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἕαυτοῦ του, νὰ ἀνυψοῦται εἰς τὴν κατανόησιν τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ καὶ ἔξαρτήσει αὐτῶν, ἀσχέτως πρὸς τὴν ὠφέλειαν ἢ βλάβην ποὺ δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τούτων. Τὸ γεγονός, ὅτι ἡ αὔξησις τῆς γνώσεως συντελεῖ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς εὐζωΐας, ἢ ὅτι καὶ ἡ πλέον ἀφηρημένη ἐπιστημονικὴ ιδιαίτερωσις δύναται βραδύτερον νὰ ἔχῃ καὶ πρακτικὰς ἐφαρμογάς, δὲν ἀπο-

δειχνύει, ὅτι ἡ οὐσία καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως ὡς ἀνθρωπίνου φαινομένου εἶναι ἐν συμπαρακολούθημα τῆς τάσεως πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς. Τὰ εὐγενέστερα πνεύματα κατηγάλωσαν διάκλιψιν ζωὴν γέρειν τῆς ἐπιστημονικῆς ἔφεύνης καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς γνώσεως, τὴν ὅποιαν ἔθεωρησαν ὡς σκοπὸν τῆς ὑπάρξεώς των.

Ο Schiller εἰς τὸ γνωστὸν ποίημά του «Ο Αρχιμήδης καὶ ο μαθητής του» ἐμφανίζει ἀκριβῶς τὸν μέγαν Μαθηματικὸν νὰ λέγῃ εἰς τὸν ζητοῦντα νὰ μυηθῇ εἰς τὴν ἐπιστήμην του διὰ τὰς ἐξ αὐτῆς διφελείας.

«Μόνο καρποὺς ἄν ζητῆς, καὶ μιὰ θυητὴ θὰ σου δώσῃ.

Σὰν γυναῖκα δὲν τὴν κοιτάζει, μιὰ θεὰ ὅποιος ποθεῖ».

Μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς ἀπαντᾷ ἀκριβῶς εἰς τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Ωφελιμοῦ ὡς σκοποῦ τῆς γνώσεως⁽¹⁾.

Ορθὰ σημεῖα εἰς τὴν ὅλην θεωρίαν περὶ γνώσεως ὡς ὑπηρέτου τῆς πραγματείας εἶναι, ὅτι ἡ γνῶσις ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἐφαρμογῆς, αἵτινες εὐκολύνουν τὴν ζωὴν μὲ τὰ ἀφθονα καὶ προσιτότερα μέσα συντηρήσεως καὶ ἀποτελοῦν τὸν δρόν τοῦτον εὐχερεστέρας ἐπιδόσεως εἰς τὴν καθαρὰν πνευματικὴν ζωὴν καὶ τὴν γνῶσιν ὡς αὐτοσκοπόν. Επὶ τῶν ἀτόμων προσέτι ἀσκεῖται ἐπίδρασις, ὅτι δέον νὰ εἶναι δημιουργοὶ ἔκαστος εἰς τὸν κλάδον του. Οὕτως ἐνισχύεται ἡ συνείδησις τοῦ χρέους ἔναντι τοῦ συνόλου.

4. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΚΗ ΜΟΡΦΟΠΟΙΗΣΙΣ

Η ἀντίδρασις κατὰ τῆς διδασκαλίας περὶ γνώσεως ὡς ἀντιγράφου τῆς πραγματικότητος καὶ ὁ τονισμὸς τῆς σημασίας τῆς νοήσεως ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν κατὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων ὠδηγήσαν εἰς τὴν γένεσιν τῆς θεωρίας, ὅτι ἡ γνῶσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἡ ὑπὸ τοῦ νοῦ μοριροποίησις τῶν συγκεχυμένων δεδομένων τῶν αἰσθήσεων.

Η πρώτη καταβολὴ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης εὑρηται, ὡς ἐμνημονεύσαμεν, εἰς τὸν Πυθαγόραν, ἵδια δικιας φαίνεται, ὅτι ἀποτέλει βασικὸν μέρος τῆς περὶ «νοῦ» διδασκαλίας τοῦ Ἀναξαγόρου. Διὰ τοῦτο ὁ νοῦς δὲν εἶναι μόνον ὄντολογικὴ ἀρχὴ, διακοσμοῦσα τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴ τῶν γνώσεων⁽²⁾.

(1) Ἱσχυρὰν κριτικὴν ἥσκησαν κατὰ τῆς περὶ γνώσεως ἀντιλήψεως τοῦ Πραγματισμοῦ εἰς τὸ Ζον Διεθνὲς Φιλοσοφικὸν συνέδριον τοῦ 1908, ἀποκαλέσαντες τὴν ὅλην θεωρίαν Φιλοσοφίαν τοῦ δολλαρίου (Dollarphilosophie).

(2) «Ἀποδίδωσιν (Ἀναξαγόρας) ἀμφιώ τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, τό τε γιγνώσκειν καὶ

'Η ἵδεα αὗτη κατόπιν ἀναπτύσσεται λεπτομερέστερον ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Εἰς τὸν Θεαίτητον τονίζεται, ὅτι ἡ ψυχὴ ἄλλα μὲν γνωρίζει διὰ μέσου τῆς ἴδικῆς της δυνάμεως, ἄλλα δὲ διὰ μέσου τῶν δυνάμεων τοῦ σώματος. Τὴν ὑπαρξίαν τὴν δμοιότητα καὶ ἀνομοιότητα, τὴν ταυτότητα καὶ διάκρισιν, τὸ ὁραῖον καὶ τὸ ἀσχημόν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, τὴν ἀντίθεσιν τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸ ἄλλο ἀντλεῖ ἐξ ἑαυτῆς⁽¹⁾.

Τὴν πλήρην ὅμως καὶ συστηματικὴν ἐκδίπλωσιν τῆς γνώμης ταύτης ἔχομεν παρὰ τῷ Καντ μὲ τὴν διδασκαλίαν του περὶ κατηγοριῶν τὴν ἐκτιθεμένην εἰς τὸ ἔργον του «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου». Εἰσηγητὸς τοῦ θέματος τῶν κατηγοριῶν (γενικωτάτων ἔννοιῶν) εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ συγγράψας καὶ τὴν γνωστὴν ὅμωνυμον πραγματείαν. 'Η συγεικὸν ὅμως Ἀριστοτελικὴ διδασκαλία διαφέρει τῆς τοῦ Καντ ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν κατάρτισιν τοῦ πίνακος τῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ κατηγορίαι παρὰ μὲν τῷ Ἀριστοτέλει⁽²⁾ εἶναι τρό-

τὸ κινεῖν, λέγων νοῦν κινῆσαι τὸ πᾶν. 'Αριστοτέλος Περὶ ψυχῆς Α. 405α 17.

(1) «ΣΩ Καλὸς γάρ εἰ, δὲ Θεαίτητε, καὶ οὐχ, ὡς ἔλεγε Θεόδωρος, αἰσχρός, ὃ γάρ καλῶς λέγων καλός τε καλγαθός. Πρὸς δὲ τῷ καλῷ εὖ ἐποίησάς με μάλα συχνοῦ λόγου ἀπαλλάξας, εἰ φαίνεται σοι τὰ μὲν αὐτῇ δι' αὐτῆς ἡ ψυχὴ ἐπισκοπεῖν, τὰ δὲ διὰ τῶν τοῦ σώματος δυνάμεων. Τοῦτο γάρ ἦν ὅ καὶ αὐτῷ μοι ἐδόκει, ἐβούλομαι δὲ καὶ σοὶ δόξαι. ΘΕΑΙ. Ἀλλὰ μὴν φαίνεται γε. ΣΩ. Πιστέρων οὖν τίθης τὴν οὐσίαν; τοῦτο γάρ μάλιστα ἐπὶ πάντιον πρόσφεται. ΘΕΑΙ. Ἔγὼ μὲν δὲν αὐτῇ ἡ ψυχὴ καθ' αὐτὴν ἐπορέγεται. ΣΩ. 'Η καὶ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον, καὶ τὸ ταύτον καὶ τὸ ἔτερον; ΘΕΑΙ. Ναί. ΣΩ. Τὶ δέ; καλὸν καὶ αἰσχρὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ κακόν; ΘΕΑΙ. Καὶ τούτων μοὶ δοκεῖ ἐν τοῖς μάλιστα πρὸς ἄλληλα σκοπεῖσθαι τὴν οὐσίαν ἀναλογιζομένη ἐν ἑαυτῇ τὸ γεγονότα καὶ τὰ παρόντα πρὸς τὰ μέλλοντα. ΣΩ. "Ἐχε δῆ· ἄλλοτε τοῦ μὲν σληροῦ τὴν σκληρότητα διὰ τῆς ἐπαφῆς αἰσθάνεται, καὶ τοῦ μαλακοῦ τὴν μαλακότητα ώσαύτως; ΘΕΑΙ. Ναί. ΣΩ. Τὴν δέ γε οὐσίαν καὶ ἐναντιότητα πρὸς ἄλληλο καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῇς ἐναντιύτητος αὐτῇ ἡ ψυχὴ ἐπανιοῦσα καὶ συμβάλλουσα πρὸς ἄλληλα κρίνειν πειρᾶται ἡμῖν. ΘΕΑΙ. Πάνυ μεν οὖν. Πλάτωνος Θεαίτητος 185Ε - 186 Β.

(2) Αὗται εἶναι: 'Η οὐσία, οἷον ἀνθρωπος, ὄππος. Τὸ ποσόν, οἷον δίπηχον, τρίπηχον. Τὸ ποιόν, οἷον λευκόν, γραμματικόν. Τὸ πρός τι, οἷον διπλάσιον, ἥμισυ, μεῖζον. Τὸ ποῦ, οἷον ἐν τῷ Λυκείῳ, ἐν τῇ ἀγορᾷ. Τὸ πότε, οἷον ἔχθρές, πέφυσι. Τὸ κεῖσθαι, οἷον ἀνάκειται, κάθηται. Τὸ ἔχειν, οἷον ὑποδέδεται, ὄπλισται. Τὸ ποιεῖν, οἷον τέμνει, καίει. Τὸ πάσχειν, οἷον τέμνεται, καίεται. 'Αριστοτέλος Κατηγορίαι 4, 1 β 25.

Εἰς ταύτας ὅμως πρέπει νὰ συγκαταριθμηθοῦν καὶ αἱ τέσσαρες ὄντολογικαι «ἀρχαι», αἱ ὅποιαι δὲν συναναφέρονται μὲν μὲ τὰς ὡς ἄνω κατηγορίαις,

ποι τοῦ Εἶναι, «τὰ ἀνότατα γένη τοῦ ὄντος». ἐν ὧ παρὰ τῷ Kant εἶναι τρόποι τοῦ νοεῖν, «καθαραὶ ἔννοιαι τῆς νοήσεως (reine Verstandes Begriffe)», ὑπάρχουσαι πρὸ πάσης πείρας.

Γνῶσις κατὰ τὸν Καντ εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος, δι’ ἣς τοῦτο ἐπιβάλλει τὰς μορφὰς του καὶ τοὺς νόμους του εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἡ νόησις, λέγει, μᾶς παρέγει εἰκόνας καὶ γνώσεις περὶ τῶν προτερέων συμφώνους πρὸς τοὺς τύπους τοὺς ὅποιους ἔχει ἐκ τῶν προτέρων καὶ κατὰ τοὺς ὅποιους μορφοποιεῖ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων. Ταῦτα μόνον μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν ταύτην γίνονται γνῶσις. Αὐτὰ ταῦτα τὰ ἀντικείμενα παράγονται τὸ πρῶτον δι’ ἡμᾶς γίνονται δηλαδὴ ἀντιληπτά, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν μορφήν των, διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ὑπαρχόντων ἐκ τῶν προτέρων ἐμφύτων στοιχείων. "Οτι ἀκούομεν ἥχους καὶ βλέπομεν χρώματα, ἔγκειται, λέγει ὁ Kant, εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν αἰσθητηρίων. "Οτι δύος οἱ ἥχοι καὶ τὰ χρώματα νοοῦνται ὡς ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ὑπάρχοντα, ἔγκειται εἰς τὰς αρχαὶ μορφὰς τῆς ἐποπτείας, τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον.

Πᾶν δὲ ἀντιλαμβανόμεθα, διὰ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον τῶν αἰσθήσεων μας, πρέπει νὰ περιβληθῇ τὸ ἔνδυμα τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Τὰ ἀντικείμενα λόγῳ τοῦ ίδιαζοντος τούτου στοιχείου τῆς ἐμπειρικῆς μας γνώσεως οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ δημιουργήματα τῆς ὑποκειμενικῆς μας συνειδήσεως, ἥτοι φαινόμενα. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι μόνον φαινόμενα καὶ παραστάσεις τῆς συνειδήσεώς μας, Ισχύουν δι’ αὐτὸν οἱ νόμοι, τοὺς ὅποιους ἀντλεῖ ἡ συνείδησίς μας ἐκ τῆς ίδιας τῆς φύσεως.

Αἱ οὕτως ἀποκτώμεναι ἐμπειρικαὶ ἀντιλήψεις συνάπτονται κατὰ τὸν Kant εἰς νέαν ἐνότητα καὶ ὑφίστανται νέαν ἐπεξεργασίαν ἀπὸ τὰς ἐκ τῶν προτέρων ὑπαρχούσας ἐν ἡμῖν μορφὰς τῆς νοήσεως, τὰς κατηγορίας. Αὗται εἶναι: ἢ οὐτης, ἢ πολλότης, ἢ ολότης (κατηγορίαι τῆς ποσότητος), ἢ θέσις, ἢ ἀρνησις, διερι-

ούχ ἡττον ὅμοις συνδέονται μὲν ἐκείνας διὰ τῆς κατηγορίας τῆς οὐσίας. Αὗται εἶναι: 1. Τὸ εἶδος, τουτέστιν ἡ μορφή, διὸ πρόπος ὑπάρχειν διὰ παρέχων τὸ ίδιαζον εἰς ἔκαστον πρᾶγμα. 2. Ἡ υλη, τουτέστι τὸ ὑποκείμενον εἰς διέφραγμό τοῦ εἶδος. 3. Ἡ κίνησις, τουτέστιν ἡ αἴτια τῆς ἀλλαγῆς, ἥτις εἶναι δίγραμμις μὲν ἐφ’ ὅσον δὲν ἐτέθη εἰς δρᾶσιν, ἐνέργεια δέ, ὅταν τίθεται εἰς δρᾶσιν. Τὸ τέλος, τουτέστι διὸ σκοπὸς τοῦ Eίναι τῶν πραγμάτων διὰ τὴν ἐγκείμενος εἰς τὸ εἶδος ἔκάστου, διστις εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ἀριστοτέλος, Μετὰ τὰ Φυσικὰ Α 98δα 26.

οἱ συμὸις (κατηγορίαι τῆς ποιότητος), ή ὃν τότης, ή αἰτιότης, ή ἄλλη λέπιδος αστις (κατηγορίαι τῆς σχέσεως), ή δυνατότης, ή ἀναγκαιότης, ή πραγματικότης (κατηγορίαι τοῦ τρόπου) ⁽¹⁾.

Αἱ κατηγορίαι ὑπάρχουν ἐκ τῶν προτέρων ἐν ἡμῖν καὶ προκαλοῦν τὴν σύνδεσιν καὶ ἔνθαίν συγχρότησιν τῶν δεδομένων τῆς αἰσθήσεως. Διὸ αὐτῶν δηλαδή, λέγει ὁ Kant, γνωρίζομεν τὴν διάκρισιν εἰς μεγέθη ἔχοντα ωρισμένον ἀριθμὸν καὶ ἔκτασιν, τὴν διάκρισιν τοῦ πραγματικοῦ ή μὴ πραγματικοῦ, τὴν διάκρισιν τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων παρὰ τὰς μεταβολάς, τὴν σύνδεσιν τῶν μεταβολῶν κατὰ τὸν νόμον τῆς αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος. Διὸ αὐτῶν ἀντιλαμβανόμεθα τὰς συγχρόνως ὑπάρχουσας δινότητας ὡς ἐπιδρώσας ἀμοιβαίως ἐπὶ ἄλληλας. Διὸ αὐτῶν νοοῦμεν πᾶν τὸ ἀκολουθοῦν τοὺς τυπικοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρίας ὡς δυνατόν, πᾶν τὸ ἔχον συνάρτειαν πρὸς τοὺς ὑλικοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρίας ὡς πραγματικὸν καὶ πᾶν τὸ συναπτόμενον μὲ τὸ πραγματικὸν κατὰ τοὺς γενικοὺς ὅρους τῆς ἐμπειρίας ὡς ἀναγκαῖον.

Ἐδν δὲν ὑπῆρχον τὰ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖα ταῦτα τῆς νοήσεως, τότε τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων θὰ ἀπετέλουν κατὰ τὸν Kant ἐν χάος, μίαν ἀσύνδετον σειράν. Αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως εἶναι τὰ συνδετικὰ στοιχεῖα τὰ δημιουργοῦντα τὴν τάξιν εἰς τὰς γνώσεις μας. Ἡ γνῶσις, λέγει, δὲν προσαρμόζεται εἰς τὴν φύσιν, ἀλλ᾽ ἀντιστρόφως ὁ νοῦς μας ὑπαγορεύει εἰς τὴν φύσιν τοὺς νόμους του. Τὴν τάξιν καὶ τὴν κανονικότητα τὴν ὑπάρχουσαν εἰς τὰ φαινόμενα, τὰ δποῖα ὀνομάζομεν φύσιν, θέτομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἰς ταύτην. Ποτὲ δὲν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ τὴν ἀνεύρωμεν ἐκεῖ, ἐὰν δὲν τὴν εἴχομεν θέσει ἀρχικῶς ἡμεῖς. Ἡ ἐνότης αὕτη τῆς φύσεως εἶναι μία ἀναγκαία ἐνότης, δηλαδὴ βεβαία ἐκ τῶν προτέρων ἐνότης τῆς συνδέσεως τῶν φαινομένων ⁽²⁾.

Αἱ κατηγορίαι εἶναι ἔννοιαι, αἱ δποῖαι ὑπαγορεύουν εἰς τὰ φαινόμενα, δηλαδὴ εἰς τὴν φύσιν, νόμους. Νόμοι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰ φαινόμενα, ἀλλ᾽ εἶναι σχετικοὶ μὲ τὸ ὑποκείμενον, ἀπὸ τὸ δποῖον συνάπτονται εἰς ἐνότητα τὰ φαινόμενα. Τὰ φαινόμενα ἐπίσης δὲν ὑπάρχουν καθ᾽ ἑαυτά, ἀλλ᾽ εἶναι σχετικὰ πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὸ ἐφωδια-

⁽¹⁾ Kant I., Kritik der reinen Vernunft, Ausg. Pr. Akad. Bd III, Berlin 1911 S. 93.

⁽²⁾ Kant I., Kritik der reinen Vernunft, 1. Aufl, Ausg. Pr. Akad. Bd IV, Berlin 1911 S. 92.

σμένον μὲ αἰσθήσεις⁽¹⁾.

Κρίνοντες τὴν θεωρίαν ταύτην περὶ γνώσεως ὡς κατηγορικῆς μορφοποιήσεως ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἔξῆς:

Τὸ ἀληθὲς καὶ πλῆρες μᾶλις εἰς αὐτὴν εἶναι ἡ ἴδεα τῆς ὑπάρξεως a priori στοιχείων ἐν ἡμῖν καὶ ἡ προσπάθεια καταδεῖξεώς των. Δὲν εἶναι δυνατὸν ὅμως νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ γνώμη, ὅτι ἡ κατηγορικὴ συγκρότησίς μας εἶναι ἡ παρέχουσα τάξιν εἰς τὰ πράγματα, διὸ νὰ μὴ εἴ-
ζον ταῦτα τάξιν καὶ μορφὴν εἰς τὴν φύσιν ἀσχέτως πρὸς τὸν ἀνθρώπον.

Ἡ διδασκαλία ἐπίσης περὶ κατηγοριῶν, ὅτι εἶναι εἰς τρόπος τῆς σκέψεως μας, εἶναι ἀπορριπτέα. Αὕτη ὁδηγεῖ εἰς τὸν ὑποκειμενι-
σμόν, δικαιώνοντας ἀρνητικῶς τὸν Ἐμπειρισμόν. Δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ ὑφ' ἡμῖν νοούμενοι νόμοι τῆς φύσεως οὐδὲν ἄλλο
εἶναι ἢ νόμοι τῆς νοήσεως, οἵτινες προβάλλονται εἰς τὴν φύσιν. Τοιοῦ-
τος ἰσχυρισμὸς ἀγόμενος μέχρι τῶν ἀκρων συνεπειῶν του θὰ ὁδηγεῖ
εἰς ἕνα Solipsismus. Τοῦτο συνέβη μὲ τοὺς ἐπιχειρήσαντας νὰ ἀνα-
νεώσουν τὴν περὶ γνώσεως διδασκαλίαν τοῦ Kant φιλοσόφους Cohen,
Natorp, Rickert, Cassirer, Vaihinger καὶ λοιπούς, τοὺς δημιουργή-
σαντας τὴν κίνησιν ἐκείνην τὴν ἀποκληθεῖσαν Νεοκαντιανισμόν.

Ο Νεοκαντιανισμὸς ἐγεννήθη εἰς μίαν ἐποχὴν κατὰ τὴν διποίαν
ἡ πρόοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ ἀχαλίνωτος specu-
lation τῆς γερμανικῆς Ἱδεοκρατίας ἀφ' ἐτέρου εἶχον διδηγήσει εἰς τὴν
ἐπικράτησιν τοῦ ὑλισμοῦ καὶ προκαλέσει κρίσιν τῆς Φιλοσοφίας. Τότε
ἔρριφθη ἀπὸ πολλοὺς φιλοσόφους τὸ σύνθημα, «ἀπίσω εἰς τὸν Kant»,
διὸ μόνον μέσον ἀναζωογονήσεως τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἀμύνης κατὰ τοῦ
ὑλιστικοῦ κύματος τῆς ἐποχῆς. Ἐφθασαν μέχρι τοῦ νὰ διακηρύξουν,
«Aut Kantianismus, aut Materialismus»⁽²⁾.

Κατὰ τὸν Νεοκαντιανισμὸν αἱ αἰσθήσεις μᾶς δίδουν ἐν χάος ἐν-
τυπώσεων, ἐν «μὴ ὅν», τὸ δποῖον διὰ τῆς νοητικῆς μας ἐνεργείας λαμ-
βάνει μορφήν. Καὶ ἡ πραγματικότης ἀκόμη εἶναι κατηγορία, μορφὴ
τῆς νοήσεως. Ἐπομένως ἡ νόησις παρέχει εἰς τὰ πράγματα ὑπαρξίαν.
Ταῦτα στεροῦνται πραγματικότητος μνεῖσις τῆς νοήσεως. Τὸ ἐπέ-
κεινα δῆθεν τοῦ συνειδότος κείμενον πραγματικὸν ὅν εἶναι ἀπλοῦν γε-
γονὸς τῆς συνειδήσεως, τουτέστι περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως. «Ἐκα-

(1) ibid. 2. Aufl., Bd. III S. 126—127.

(2) Deussen P., Die Elemente der Metaphysik, 7e Aufl. Leipzig 1921, S. XIII.

στον πρᾶγμα, περὶ τοῦ δποίου ἐκφέρομεν κρίσεις, ἀκριβῶς διὰ τῶν κρίσεων τούτων προσλαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς πραγματικότητος. Τὸ εἶναι τοῦ αἰσθητοῦ δὲν εἶναι κάτι περὶ τοῦ δποίου κρίνομεν κατὰ τὴν κρίσιν, καὶ τὸ δποῖον θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι καὶ ἄνευ τοῦ κρίνοντος συνειδότος, ἀλλ' εἶναι τὸ διὰ τοῦ κατηγορουμένου τῆς κρίσεως διατυπούμενον εἶδος ἢ μορφή, ἥτις κατὰ τὴν κρίσιν προσδίδεται εἰς τὸ αἰσθητόν (¹). Οἱ πολλοί, λέγοντες οἵ Νεοκαντιανοί, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν πραγματικότης νοοῦν τὴν ωμὴν αἴσθησιν. Οὕτως ὅμως παρανοοῦν ἀπολύτως τὴν πάντοτε κατὰ τὴν κρίσιν ὑποτιθεμένην κατηγορίαν τῆς πραγματικότητος. Μορφὴ ὑπάρχεις βεβαία εἶναι μόνον ἢ ἐν τῇ συνειδήσει μας ἐμφανιζόμενη. Οἱ δροὶ τῆς ὑπάρχεις οὗτοι συνίσταται εἰς τὸ λογικὸν δέον (gelten). 'Ἐὰν π.χ. ἔγω ἐν δένδρον, δύναμαι νὰ ἀποφανθῶ δι' αὐτό, δτι ἀνθίζει, δτι πρασινίζει, δτι φέρει φύλλα, δτι ἵσταται πρὸ τοῦ παραθύρου μου. 'Ολα αὐτὰ ὅμως εἶναι σχέσεις δέοντος (Geltungsbeziehungen). Τὸ δτι τὸ δένδρον ἵσταται εἰς τὰς σχέσεις αὐτὰς δέοντος αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ τὸ κάμινει νὰ εἶναι δένδρον καὶ νὰ ἔχῃ ὑπάρξιν. Χωρὶς αὐτὰς οὔτε δένδρον θὰ ἦτο, οὔτε θὰ ἴπηρχε κάν.

'Ἐν ᾧ δηλαδὴ δ Kant διδάσκει, δτι ἢ νόησίς μας δίδει τὴν μορφὴν ἀπλῶς ὑπὸ τὴν δποίαν ἐμφανίζονται εἰς τὴν τὰ πράγματα, καὶ ἀφίνει ἀκαθόριστον τὶ εἶναι τὸ πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ (Ding an sich), οἱ Νεοκαντιανοὶ προχωροῦντες ἔτι περαιτέρῳ λέγοντες, δτι ἢ παραδοχὴ μιᾶς πραγματικότητος ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὴν συνείδησιν διδηγεῖ ἀναγκαίως εἰς τὸν ὑλισμόν. 'Η συνείδησίς μας γεννᾷ, λέγοντες, δλον τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον. 'Εκτὸς ταύτης ὑπάρχει χάος καὶ ἀσυναρτησία.

'Ο C o h e n εἰς τὸ ἔργον του «Λογικὴ τῆς καθαρᾶς γνώσεως» τονίζει, δτι ὁ νοῦς βλέπει μόνον ἐκεῖνο τὸ δποῖον παράγει ἐξ ἑαυτοῦ κατὰ τοὺς τύπους του. 'Η γνῶσις δηλαδὴ παράγει μόνη της τὸ ἀντικείμενόν της καὶ μόνον ἐφ' ὅσον πράττει τοῦτο εἶναι καθαρὰ γνῶσις. 'Ο C a s s i r e r καθορίζων τὴν γνῶσιν ὡς παροχὴν μορφῆς (Forngebung) τονίζει, δτι τὸ ἀντικείμενον δὲν ἀφίνεται νὰ σχηματισθῇ ἃς τι καθ' ἑαυτὸ γυμνόν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς οὖσιώδεις κατηγορίας τῆς γνώσεως τῆς φύσεως, ἀλλὰ παριστάνεται μόνον μὲ αὐτάς, αἴτινες καὶ ίδούσουν κατὰ πρῶτον τὴν μορφὴν του (²). Τὸ πνεῦμα, λέγει, συλλαμβά-

(¹) Παράβαλς Θεοδωροπούλου I., 'Η Γνωσεολογία του Rickert ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Νεοκαντιανισμόν, 'Αθῆναι 1929, σ. 29, 57.

(²) Cassirer E., Philosophie der Symbolischen Formen, 1^ο Teil, Berlin 1923 S. 6.

νει ἔαυτὸν κατὰ τὴν ἀντίθεσίν του πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον μόνον, διότι τὰς διαφορὰς θεωρήσεως τὰς εὑρισκομένας ἐν ἔαυτῷ εἰσκομίζει καὶ ἐμβάλλει εἰς τὰ φαινόμενα⁽¹⁾.

Οὐαὶ λιγερμὲ τὴν «Φιλοσοφίαν τοῦ ὃς ἔάν»⁽²⁾ ἔφυσε μέχρι τῶν τελικῶν συνεπειῶν τοῦ Νεοκαντιανισμοῦ. Οὐ κόσμος, εἶπε, καὶ ἡ γνῶσις τούς δὲν εἶναι τι τὸ πραγματικόν, ἀλλά τι τὸ τεθειμένον ὑφ' ἡμῖν. «Οὐαῦσα γνωρίζομεν εἶναι μία συμπύκνωσις, ἐν πλάσμα (Fiction). Εἰς τὴν πρᾶξιν τῆς ζωῆς ἐνεργοῦμεν «ὡς ἔάν» εἰς τὰς θέσεις ταύτας τῆς νοήσεως ἀντεστοίχουν πραγματικότητες, καὶ τοῦτο ἵνα δυνάμεινα νὰ ἐπιτυγχάνωμεν τοὺς πραγματικοὺς σκοπούς, ποὺ μᾶς θέτει ἡ ζωὴ. Οἱ σκοποὶ οὗτοι δύνανται νὰ ἀναφέρωνται εἰς μίαν τεχνικὴν ἢ ἡμικὴν ἀπαίτησιν τῆς ὑπάρχεως τῆς προσωπικότητός μας, δυνάμει τῆς ὅποιας ἔχομεν ἐνταχθῆ εἰς τὴν γενικὴν λειτουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τῆς φύσεως.

Ἀπίγησιν τῶν Νεοκαντιανῶν τούτων ἀντιλήψεων εὑρίσκομεν καὶ εἰς νεοελληνικὰς φιλοσοφικὰς συγγραφάς, ἐνθια συναντῶμεν τοὺς ἰσχυρισμούς, ὅτι ὁ νοῦς μὲ τοὺς νόμους του καὶ τοὺς γενικούς του τύπους συνθέτει τὰ ἄνευ τάξεως φαινόμενα, ἢ ὅτι τὸ Εἶναι δὲν ἔχει ρυθμὸν καὶ νόημα, ἀλλὰ μόνη ἡ συνείδησις τοῦ παρέχει τοῦτον.

Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις περὶ πραγματικότητος, ὅτι καθ' ἔαυτὴν εἶναι γάος καὶ ἀρρυθμία, δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἀποδεκτή. Ἡδη δὲ Ἡ-ο-ά-κ-λ-ε-ι-τ-ο-ς παρετίθησεν ὅτι, παρὰ τὴν ροήν καὶ συνεχῆ ἀλλαγὴν ποὺ βλέπομεν εἰς τὴν φύσιν, ἐν τούτοις ἡ φύσις δὲν εἶναι τι τὸ χαῦδες καὶ ἀσυνάρτητον, ἀλλ' ὑπακούει εἰς τὸν «λόγον», τὸν ἐνδογενῶς ὑπάρχοντα εἰς τὰ πράγματα. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἶναι μέρος τοῦ κοσμικοῦ τούτου λόγου⁽³⁾. Ἡ πίστις αὗτη εἶναι συνεχὴς ἀπὸ τοῦ Ἀναξαγόρου διὰ τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος, Ἀριστοτέλους μέχρι τῶν Στωϊκῶν. Κατὰ τοὺς γεωτέρους χρόνους ἐκυρώθη διὰ τῶν ἐρευνῶν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐν τῇ φύσει νομοτελείας, τῆς αλογούσης πᾶσαν ἴδεαν περὶ χάους καὶ ἀταξίας.

Ἡ φυσικὴ ἔρευνα ἀποδέχεται λεληθότως τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι τὰ διὰ συλλογιστικῆς ἔργασίας καὶ ὑπολογισμῶν ἀνευρισκόμενα θεωρητικὰ

⁽¹⁾ ibid. S. 123.

⁽²⁾ Vaihinger H., Die Philosophie des Als Ob, 9/10 Aufl. Leipzig 1927.

⁽³⁾ Ἡ ἀ-κ-λ-ε-ι-τ-ο-ς Περὶ φύσεως, ἀποστ. 1.

πορίσματα συμβαίνουν εἰς τὰ πράγματα. 'Ο ἵσχυροισμὸς τοῦ Spinoza, ὅτι «ordo et connexio idearum idem est ac ordo et connexio rerum»⁽¹⁾, ἀνεγνωρίσθη ὡς δρομός. Αἱ γνωστικαὶ κατηγορίαι εἶναι συγχρόνως καὶ ὄντολογικαὶ κατηγορίαι. Δὲν εἶναι ἀνάγκη, ὅπως ἡ νόησις προσδιορίζεται εἰς τὴν φύσιν νόμους, διὸ νὰ συμφωνῇ μετ' αὐτῆς. Καὶ τὴν νόησιν καὶ τὴν φύσιν προσδιορίζουν ωἱ αὐτοὶ νόμοι. "Οταν ἡ νόησις ἀκολουθῇ τοὺς ἴδιους τῆς νόμους, ἀκολουθεῖ συγχρόνως τοὺς νόμους τῆς φύσεως.

Αἱ κατηγορίαι, αἱ διποίαι ἰσχύουν ἀπὸ κοινοῦ δι᾽ δλα τὰ ὑποκείμενα, ἰσχύουν ἀναγκαίως καὶ διὰ τὰ ἀντικείμενα. 'Η μαθηματικὴ γνῶσις τῆς φύσεως εἶναι δυνατὴ μόνον, ἐφ' ὅσον οἱ μαθηματικοὶ νόμοι εὑρίσκουν ἐφαρμογὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἔκτὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἰσχύος διὰ τὴν νόησιν ἔχοιν καὶ ἀντικειμενικὴν ἰσχύν. Ἐμφύτως ἔχομεν τὴν βεβαιότητα, ὅτι τὰ ἐν τῇ φύσει συμβαίνοντα συμμορφοῦνται πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὰ μαθηματικά. 'Η διάζευξις τοῦ Kant, καθ' ᾧ αἱ κατηγορίαι εἶναι δυνατὸν νὰ προέρχωνται ἢ ἀπὸ τὴν νόησιν καὶ ἐξ αὐτῆς νὰ μεταφέρωνται εἰς τὰ πράγματα, ἢ ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ προσλαμβάνωνται ἀπὸ τὴν νόησιν⁽²⁾, εἶναι ἀτελής. Παραβλέπει ὁ Kant, ὅτι εἶναι δυνατὸν καὶ ἄλλο τι, καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νοῦς νὰ ἀκολουθοῦν τοὺς αὐτοὺς νόμους. Αἱ κατηγορίαι δηλαδὴ εἶναι, καθὼς προσφυῶς παρατηρεῖ ὁ N. Hartmann, τὸ «τρίτον», διὰ τοῦ διποίου προσδιορίζονται καὶ τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ παράστασίς του⁽³⁾. Μία ἔκλειψις, τὴν διποίαν προϋπολογίζω μαθηματικῶς, συμβαίνει, διότι τὰ μαθηματικὰ τοῦ νοῦ εἶναι καὶ μαθηματικὰ τῶν ἀστρων. Αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως καὶ τοῦ Εἶναι εἶναι αἱ αὐταί, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως πόρρω ἀπέχουν νὰ καλύπτουν ὅλόκληρον τὸ Εἶναι.

"Οτι ἔν σῶμα ἔχει ἔκτασιν, ὅτι καταλαμβάνει ἔνα χῶρον, ὅτι ἔχει διάρκειαν, ὅτι ἔχει μίαν ὀρισμένην μορφήν, ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ μέρη, ὅτι ἔχει χρῶμα, ὅτι ἔχει ἀπόστασιν καὶ θέσιν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς ἄλλα σώματα, ὅτι ἀλλάσσει θέσιν ἐν χρόνῳ, δλα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὴν ὄντολογικὴν οὐσίαν τοῦ σώματος. Δὲν εἶναι μόνον δημιουργήματα τῆς ἀνθρωπίνης νοητικῆς δργανώσεως. 'Η κίνησις καὶ ἡ ἀλλαγή, ὁ χῶρος καὶ

(¹) Spinoza B., Ethica, pars II prop. VII.

(²) Kant I., op. zit, 2e Aufl. S. 128.

(³) Hartmann N., Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis, 2. Aufl. Berlin und Leipzig 1925, S. 338.

δι χρόνος, ἢ διαδοχὴ καὶ δι συγχρονισμός, τὸ χρῶμα καὶ δὲ ἦχος ἔχουν κάτι ἀντίστοιχον εἰς τὸ φυσικὸν Εἶναι καὶ Γίγνεσθαι.

Ως ποὺς τὴν γνῶσιν τῆς ὑπάρχεως, αὗτη δὲν προέρχεται ἀπὸ κατηγορικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ πνεύματος μας, οὔτε ἀπὸ συλλογιστικὴν σκέψιν, ἀλλὰ γεννᾶται ἀπὸ ἐξωτερικὴν καὶ ἐσωτερικὴν πεῖραν καὶ ἀπὸ τὴν ἐνεργητικήν μας ἐκδήλωσιν. Ἡ ἔννοια τοῦ Εἶναι ἔχει τὴν φύσιν της καὶ εἰς τὴν ἐποπτείαν τῶν αἰσθήσεων καὶ εἰς τὴν ἀμεσον ἐσωτερικὴν πεῖραν καὶ εἰς τὴν ἀντίστασιν ποὺ παρέχει τοῦτο ὡς ἀντικείμενον εἰς τὴν βούλησίν μας. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Müller Freienfels, ὅταν μὲ θαμβώνῃ μάτι λυχνία ὑπάρχουσα ἐμπρός μου, δὲν συμπεριάνω μόνον ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεώς μου δι' αὐτήν, ἀν εἶναι πραγματικότης ἢ παραισθησίς, ἀλλ' ἀπὸ τὴν δυνατότητα ποὺ ἔχω νὰ τὴν μετακινήσω, ὥστε νὰ μὴ μὲ θαμβώνῃ. Ἐκεῖθεν συμπεριάνω, ὅτι ὑπάρχει κάτι ὅπισθεν τῶν αἰσθήσεων. Ἡ γνῶσις εἶναι καὶ συνείδησις, ἀλλὰ καὶ ἐνέργεια⁽¹⁾.

Ἡ συνείδησις περὶ τοῦ πραγματικοῦ συνοδεύει πᾶσαν ἀντίληψιν καὶ πᾶσαν παράστασιν. Αὕτη γεννᾶται καὶ ἀπὸ τὴν πεῖραν τῆς ἀντίστασισεως εἰς τὴν βούλησίν μας καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθήματά πιέσεως, ἀφῆς, βάρους, ἔλεως τὰ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένα, εἶναι δῆμος καὶ κάτι τὸ a priori δεδομένον δῆμον μετὰ τῶν ἐνορμητικῶν παρωθήσεών μας. Ὁ Gassendi εἶχεν ἀντιτάξει κατὰ τοῦ Καρτεσίου, ὅτι τὸ «νοῶ ἄρα ὑπάρχω» δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν ἀξίαν, διότι τὸ συμπέρασμα «ἄρα ὑπάρχω» δύναται νὰ συναγάγῃ τις καὶ ἀπὸ πᾶσαν ἄλλην ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ὅπως τὸ τρώγω, πίνω, περιπατῶ, λυποῦμαι, χαίρω κλπ.

Ολοι οἱ θεωρητικῶς ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ δεχόμενοι τοῦτον ὡς δημιουργημα τῆς συνειδήσεώς μας ἐν τῇ πρᾶξει τῆς ζωῆς παραβαίνοντας ἀρχάς των. Ποῖος ἐξ αὐτῶν θὰ ἐδέχετο νὰ τραφῇ μὲ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἢ νὰ ἐνδυθῇ μὲ αὐτά κατὰ τὸν δριμὺ χειμῶνα; Ποῖος θὰ ἐδέχετο, ὅτι ἐν δημητρίῳ ἐργάμενον δλοταχῶς ἐξ ἀντιθέτου διευθύνσεως εἶναι ἀπλοῦν γέννημα τῆς νοήσεώς του, ἢ ὅτι τὸ τέκνον του δὲν εἶναι πραγματικὴ ὄντότης, ἀλλὰ κατασκεύασμα μόνον τῶν a priori στοιχείων τῆς συνειδήσεώς του; Ἔχομεν ψυχικὰς ἀσθενείας κατὰ τὰς ὅποιας ὁ ἀσθενής βλέπει τὰ ἀντικείμενα, τοῦ λείπει δῆμος ἢ συνείδησις, ὅτι ταῦτα ὑπάρχουν.

(1) Müller Freienfels R., Irrationalismus, Leipzig 1922, S. 347.

"Οχι μόνον ή κατηγορία τοῦ ὑπάρχειν ἀλλὰ καὶ ή κατηγορία τῆς αἰτιότητος εἶναι μὲν a priori, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Kant, ἐλέγχεται δῆμος διὰ τῆς ἐμπειρίας. Ἐὰν ἐγένετο δοθῆ ἢ δχι ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἐὰν ή αἰτία, τὴν ὅποιαν ἡμεῖς φανταζόμεθα ὡς τοιαύτην, εἶναι πραγματικὴ αἰτία, τοῦτο μόνον ή ἐμπειρία μᾶς διδάσκει. Ἐπειτα ή βίωσις τῆς αἰτιότητος δὲν εἶναι μόνον θέσις τοῦ λογικοῦ, ἀλλὰ πρέοχεται καὶ ἀπὸ τὴν συνείδησιν τῆς δράσεώς μας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της. Τὴν αἰτιότητα τὴν βιοῦμεν ἐνστικτωδῶς, διότι βλέπομεν τὰς πράξεις καὶ δράσεις μας ὡς αἰτίας παραγούσας ἀποτελέσματα εἰς τὸν προβιβλούντα ἡμᾶς κόσμον. Ἐπίσης καὶ αἱ κατηγορίαι δυνατότητος, πραγματικότητος καὶ ἀναγκαιότητος γίνονται ἀντιληπταὶ μὲ ἀμεσα βιώματα. Εχομεν διάφορον βίωμα διὰ τὸ δυνατόν, ἢ τὸ πραγματικόν.

'Ο Νεοκαντιανισμός, ὅστις ἥλπισε νὰ διασείσῃ τὸν ὑλισμόν, μὲ τὸ βῆμα ποὺ ἔκαμε πέραν τῆς Kantιανῆς Προτεροκρατίας ὠδήγησεν εἰς συμπεράσματα ὀλεθριώτερα καὶ τοῦ ὑλισμοῦ. Ἐξέθρειψεν ἓνα "Οντολογικὸν Μηδενισμόν, δ ὅποῖος δὲν ἔδυσκολεύθη νὰ μᾶς εἴπῃ, ὅτι ὅλα τὰ πράγματα εἶναι ἐμφανίσεις ὀνείρου, εἰκόνες τῆς φαντασίας μας, «Fictions». 'Ο κοσμολογικὸς δῆμος οὗτος Nihilismus ἀπορρίπτεται καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ συνεπεστέρου θετικισμοῦ. Τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρικῆς ἔρευνης περὶ συνθέσεως τῆς ὕλης, περὶ φωτός, περὶ ἥλεκτρουσμοῦ δὲν ἀνέχονται τοιούτους ἴσχυρισμοὺς περὶ χάους ἐν τῇ φύσει, ἢ δὲ Βιολογία καὶ ή Γενετικὴ μετὰ μακρὰς ἀρεύνας ἡσθάνθησαν ἔαυτὰς ὑποχρεωμένας νὰ δεχθοῦν, ὅτι ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ζωῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοζῷου καὶ πρωτοφύτου μέχρι τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει σκοπιμότης καὶ ἀνοδος. Δι' αὗτὸ καὶ οἱ πρόγονοὶ μας ἔδωσαν εἰς τὴν φύσιν τὸ ὄνομα «κόσμος».

'Ακόμη καὶ ἀν φαντασθῶμεν, ὅτι ὃ ἀνθρωπος θὰ ἔπαινε νὰ ὑπάρχῃ ἐπὶ τοῦ πλανήτου μας, θὰ ἔξηκολούθουν νὰ διεξάγωνται μὲ νομοτέλειαν καὶ τάξιν αἱ μεταβολαὶ τῆς ἀνοργάνου φύσεως, ἐν ᾧ τὰ ἀλλαζωῆκαὶ εἶδη θὰ ἡσθάνοντο ἔαυτὰ ἀμοιβαίως ὑπάρχοντα μὲ καθιστρισμένας μορφὰς καὶ τρόπον ζωῆς. Τὰ πτηνὰ θὰ ἔξηκολούθουν νὰ ψάλλουν τὸ ἔωθινόν των καὶ αἱ μέλισσαι καὶ αἱ χρυσαλλίδες νὰ προσελκύωνται ἀπὸ τὰ χρώματα καὶ σχήματα τῶν ἀνθέων.

5. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Αἱ ἀντινομικαὶ μεταπτώσεις, τὰς ὅποιας ἐμφανίζει ή σκέψις μας